

Felelet az „Egy pár szó“-ra.

A Ker. „Magvető“ mult évi IV-ik füzetében „az Egyházi Reformegylet alakító közgyűlése“ című cikkemre, Szász Domokos, t. barátom az „Erd. Prot. Közlöny“ idei 54—2 számában „Csak egy pár szó“ cím alatt néhány észrevételt tett, avval a kijelentéssel, hogy nem célja ez untig megvitatott kérdésben újabb polemiát idézni elő.

Tagadhatatlan, hogy e kérdésben már sokat vitatkoztunk; de én azt hiszem, hogy vitatkozásainknak csak ama része vált unalmassá, a melyben a dolgot a személyeskedés háttérbe szorította. A pár szó-ra annál könnyebb s tán szükségesebb a felelet; mert az tárgyilagos, és így, ha feleletem netán újabb vitát idézne is elő, az csak a dolog és eszmék tisztázását fogja eredményezni.

Szász Domokos t. barátom hibáztat, hogy fennérintett cikkemben azt nyilváníttam, hogy a protestáns jelző — szoros értelemben véve a szót — az unitáriusokat is kizárja az egyletből s aztán az egyháztörténelemre hivatkozva, azt mondja, hogy az unitáriusokat a protestánsok hitkülönbségök daczára is az erkölcsi vallásos élet terén mindedig úgy tekintették, mint édes testvéreiket. „Most már tudomásul vesszük — ugymond tovább — hogy létezik a kereszténységnek — a görög keleti, a róm. katolikus és a protestáns mellett — még egy negyedik főformája is: az unitarismus, mely egy egész külön és önálló része az egésznek s az atyafiságról mit sem akar tudni.“

Valóban örvendennem kell, t. barátunk irányunkba való jó akaratú nyilatkozatának; de engedjen meg nekem, ha ismételve kimondom, hogy én mind az életben, mind a történelemben egyebet látok. Alig néhány hónapja, hogy éppen az idevaló Protestáns Közlöny Herepei Károly halála alkalmából szemlét tart az erdélyi

protestans jeles egyházi szónokok felett, említi a Herepeiket, Hegedüst és többeket— mind reformátusokat s mellőzi az unitárius Sylvestert és Szász Mózeszt, a kik pedig éppen azokkal egy időben éltek s azokkal egy magassági színvonalon állottak. Ha minket protestánsoknak tartanak: miért nem sorolták elő a mi jeleseinket is?

Én az egyháztörténelemből is a testvéri érzésre nézve éppen ellenkezőt tanultam, a menyinyiben az unitáriusokat mindeddig a protestans egyházi történetírók is jobbára úgy tekintették, mint eretnekeket vagy jobb esetben, mint tulzó rajongókat, a kik ellen ép úgy protestáltak, mint a róm. katolikusok ellen, sőt csak a minap a debreczeni főiskola egyik theologiai tanára, Balogh Ferencz ur, a ki szintén egyháztörténelmet szándékszik írni, még a ker. egyházhoz való tartozásunkat is megakarja tagadni, s a Magyar Prot. egyh. és isk. Figyelmező idei jan. és febr. füzetében a 35-ik lapon ezeket írja:

„Tájékozatlan, zavaros és nehéz időket élünk, mert az emberiség élő és örök barátja és megváltója, az imádó szeretet majd kétezer éves felséges tárgya, Jézus Krisztus isteni természete keresztények által ostromlatik. A monarchianismus, arianismus, sócinianismus, e régen sivárnak bizonyult s visszavetett humanitáriusi elv utóharczossai, századunk legközepén újra köszörülök fegyveröket, hogy elragadják az evangelium boldogító Krisztusát tőlünk s helyette egy meghalt, elporlott és fel nem támadott Jézust nyujtsanak.“ Hátrább ismét a 37-ik lapon:

„Divattá kezd válni egyházi lap terén is az unitarismus, mely ellen pedig az igaz ker. egyház a szük látkörű Ebloniták elleni fellépése óta állandóan tiltakozott maig.*

Balogh Ferencz urat ugyan én a kérdés eldöntésében tekintélynek nem tartom; de tény, hogy az unitarizmust így fogta fel eddig igen sok protestans író is; elanynyira, hogy rózsaszínű szemüveggel kell olvasnia az egyháztörténelmet annak, a ki abból az unitarizmus iránt valami forró testvéri szeretetet képes kihozni. A mi rokonszenv irántunk itt ott van, az egyéni; felekezeti, testületi osztályrészünkbe még eddig gyéren jutott.

*) Miután B. F. urnak e nyilatkozatára észrevételeimet a Ballagi Mór által szerkesztett Prot. egyh. és isk. lap idei 10-ik számában „Az unitarismus a debreczeni theol. kathedra ítélőszéke előtt“ című cikkemben megtettem: itt az arra hivatkozást elégnek tartom.

Én azt, hogy a protestáns név ránk szorosan véve ki nem terjed, a bíráló történelem alapján mondtam; mert mi a smalkaldi gyűlés actáját alá nem irtuk s hogy ahhoz később is formailag járultunk volna, nincs adat róla. Evvel azonban nem vala szándékom a szellemi rokonságot, még kevésbé a vallás-erkölcsi téren való atyafiságot megtagadni; ellenkezőleg, azt hiszem, hogy mi, tekintve a protestantismus alapelvét, e nevezetet sokkal inkább megérdemljük, mint sokan azok közül, kik e névvel dicsekednek; az atyafiságot pedig nem csak a protestansokkal, hanem a katolikusokkal is fenn akarjuk tartani. Erre int minket a Krisztus szelleme. Ezért küzdöttünk a reformegylet közgyűlésén is; de leszavaztattunk. S ha ezért s általában a Reformegyletben tanusított magamtartásáért, valamint e tárgyban tett későbbi nyilatkozataimért hitsorsosim ellenszenvével találkozom, a mitől Sz. D. t. barátom engem félteni látszik, valóban nagyon fájlalnám; de ezt eddigelő nem volt alkalmam tapasztalni—nyilvánított igénytelen nézeteim helyeslését ellenben gyakran hallottam s hozzám intézett levelekben kezességet bírok felőle.

Helyesen állítja Sz. D. t. barátom, hogy eddigelő a gör. keleti, rom. katolikus és protestans egyházak voltak a kereszténység fő egyházi formái; de engedje megjegyeznem, hogy ha a protestantismus éppen oly csökönysnek mutatja magát saját álláspontján, mint a katholicismus, ha éppen ugy ellenszegül a szabad vizsgálódásnak, éppen ugy üldöz és excommunical, mint amaz; pedig lám, a protestantismus vezérférfiai között is vannak, kik erre nagy hajlandóságot mutatnak s a kiket csak azért nem nevezek meg, mert exempla sunt odiosa, nem lehetetlen, hogy magából a protestantismusból egy új iránynak kell kiküzdenie magát, mely az emberiséget s így a kereszténységet is haladni, fejlődni, tökéletesedni szereti látni, s akkor kérdés, nem önkéntelenül lesz-e ez új irány képviselője az unitarizmus, melynek szabad valláselveti mindenütt, a hol el vannak terjedve, a legnemesebb elméket hódítják meg s számuk Németalföldön, Angliában, Északamerikában, sőt Svájcban, Kálvin honában is, folyvást szaporodik.

Azon nézetem nyílt kifejezésére, hogy a protestantismus reformációkori missioját bevégezte, hogy a felekezetek jogait alkotmányok biztosítják, s a protestáns hitcikkekből sok olyan elem van, a mi az új idő tudományi haladásának krystálizáló szellemtüzeire vár, Sz. D. t. barátom így felel: „Ine, egy unitárius lelkész és tanár által megkonditva a halálharang a magát túlélte, missioját

betöltött s esendes kimulásra már érdemesült protestantismus fölött. A mór megtette kötelességét — a mór elmehet. Nem úgy uram — folytatja tovább — a protestantismus nem hogy bevégezte volna missioját, sőt nemes feladatának oroszlány részét még ezután tölti be; mert a kereszténységnek az emberi természetből meritett, annak szükségait kielégítő, örök igaz eszméit teljesen érvényre emelni, az emberiség világnézetét, közhitét és erkölcesit azoknak megfelelően átídomítani, az elméket és sziveket az igazságnak, békeségnek és szeretetnek meghódítani, a protestantismusnak az időben soha el nem végződő, sőt a szellem ereje és hatalma által mindig megújuló, nagy, nemes és szent küldetése“.

A mit ez idézet első részében t. barátom ellenem igénytelen unitárius pap ellen irt, a dologra nézve semmi észrevételem; én véleményt mondtam a protestantismusról, ő szintén: az értelmes olvasó ítélend állításaink értékéről. A mit pedig a protestantismus missiojáról ir, csaknem szóról szóra idéztem s egy betűig pártolom. Csak hogy a kereszténység eszméje, a mint azt Krisztus tanította — nem tesz különbséget zsidó és görög, Pál és Apollós között, hanem mindenkit, a kit ő benne hisz és elveit vallja, testvérnek, egyenlőnek, igaz tanítványnak tart. E tudomány egyesít, e szellem öszszeköt, ez eszme nem oszt felekezetekre, hanem a hit és szeretet közös kapcsai által Krisztus minden igaz követőjét egybefűzi. Azok az eszmék, melyek a kereszténységéi, melyek az emberi természetből folynak s a lélek és szív örök szükségéit kielégítik, nem a háromsági tan, az ember-isten, az előre való elrendelés, a Krisztusnak a mi bűneinkérti elégtétele; ez eszmék: egy örök lét-ok, egy főalkotó, fentartó' és kormányzó erő, melynek a vallás Isten nevet adott, Krisztusnak szereteten, igazságon és jötevésen alapuló erkölcstana, a jóban, szépbén és általában a világ erkölcsi rendében való bizalom és megnyugvás, és e főerőhöz, a Krisztusi moralhoz és a világ ez erkölcsi rendjéhez alkalmazott élet az, a minek terjesztése, erősítése s általánossá tétele méltó küldetése minden keresztény vallásformának, — tehát nem csak a protestantismusnak; ez emelkedett világnézet, ez az emberi természetnek valóban szüksége, ez igazán közkereszténységi magas álláspont. Ide törekednünk kötelesség és jog egyiránt. De mig ide jutunk, — ismételve mondom — sok salakot kell letisztítani magokról az öszszes vallásformáknak és így a protestantismusnak is.

A mit Sz. D. t. barátom az exact tudományokról ir, hogy t. i.

az erkölcsi-vallásos igazságokat nem változtatják meg — való, de pozitív vallás, erkölcsstanon kívül hittételekből is áll. Már pedig, hogy ezek egy részét az idő halomra döntötte, tagadni nem lehet. Fennebb érintettem néhányat, itt csak hivatkozom arra.

Különbben tisztelt barátom is elismeri, hogy vallásformáinkhoz van salak tapadva, s egyik vallásfelekezet sem érte el a fejlettség és megtisztulás tetőpontját. Az unitáriusokat nem helyezi kedvező világításba — úgy mond — ha a protestáns-egylettel közreműködni vonakodnának a kereszténység öröksejének megvalósításában. A tan-reformot az egylet munkaköréből nem zárta ki — így végződik a pár szó — csak hogy ezt rögtönözni nem lehet, előbb erre el kell készíteni az elméket és sziveket. S erről különösen kellene munkálni a józan előrehaladás minden barátjának. Czikkirő ezt várja az unitáriusoktól is.

Előttem nagybecsűek e vallomások; mert őszinték s a dolog magvát érintik. Én is őszinte akarok lenni s e nyilatkozatokat érintkezési pontoknak fogadom el. Mindkettőnk szerint levén a protestáns és unitárius vallásformák dogmatikájában salakos részek; azok az értelem, a higgadt vitatkozás és irás tüzeben tisztítandók; fejlődése tetőpontját sem érte el egyik is; úgy van; de ezt inkább eléri, ha gyorsan munkához látunk, mintha halogatjuk. A vallásformák moral-részében kezdet foghatunk; de mi a kettőt párhuzamosan kívánjuk fejlődve látni — itt van közöttünk az eltérés. Az unitáriusok vallásának alapelve: az Isten egysége, a ki szeretet; tehát hit és erkölcsstanunk egy fogalomban jelenik meg; ezt mi Jézustól tanultuk így s a hit- és erkölcsi vallást nem tudjuk egymástól elválasztani. Sajnáljuk, ha ez némelyeket megbotránkoztat; de mi másképpen nem cselekedhetünk. Azt hisszük, eljő az idő, a midőn a vallás dolgában való közfelvilágosultság oda bátorítja a lelkeket, hogy a mit benn éreznek, arról a világ előtt is nyíltan vallást tenni ne vonakodjanak.

Ferencz József.